

elle.

O, şirniyyatı divara çırpıb əzirdi «Qoy milçəklər bizi rahat buraxsınlar, bunlar da onların payı »

Bu cümlədə ismi xəbər ad hissəsi səbəb budaq cümləsi ilə ifadə olunmuş və Azərbaycan dilinə arzu şəklində əmrin ifadəsi kimi tərcümə edilmişdir.

Il fallut quelque temps pour que le souvenir, me revînt de la terrible scène où j'avais pris part la veille.

Bir gün əvvəl iştirakçısı olduğum dəhşətli səhnəni birdən-birə xatırlaya bilmədiyim üçün xeyli fikirləşdim

Bu cümlədə fransız dilində işlənən səbəb budaq cümləsi Azərbaycan dilinə budaq cümləsi kimi deyil, tərkib kimi verilmişdir.

Səbəb budaq cümlələrindən fərqli olaraq məqsəd budaq cümlələrində real olmayan bir hərəkət ifadə edilir, lakin nəyəsə nail olmaq məqsədi daşdığı üçün xəbər həmişə subjonctif-də işlənir. Məqsəd budaq cümləsində ən çox işlənən bağlayıcılar **pour que (üçün ki), afin que, que (ki), de peur que, de crainte que (ehtiyat edərək ki)** subjonctif tələb edir və onlar tərcümədə müxtəlif fel formaları ilə verilir.

Pour que ilə afin que bağlayıcıları mənaca eyni olub ən çox işlənən bağlayıcılardandır. **Pour que** bağlayıcısı əsasən danışq dilində, **afin que** isə daha çox ədəbi dildə işlənir.

Afin que sa cargaison humaine souffrît le moins possible des fatigues de la traversée, il avait l'attention de faire monter tous les jours ses esclaves sur le pont.

Gəmiyə vurduğu "bəşəri yük" əzablı yollarda çox əziyyət çəkməsin deyərək kapitan onları hər gün gəminin göyərtəsinə, açıq havaya çıxarmağı əmr etmişdi.

Diverses considérations m'empêchèrent d'aller la réclamer le lendemain ou de solliciter M le corrégidor pour qu'il voulût bien la faire chercher.

Bir neçə dəfə ölçüb biçəndən sonra sabahısı günü qaraçı qadının evinə gedib saatın yoxa çıxdığını bildirməkdən, yaxud polisə xəbər verməkdən vaz keçdim.

Bu cümlədə məqsəd budaq cümləsi Azərbaycan dilində məqsəd budaq cümləsi kimi deyil, məsdər konstruksiyası ilə ifadə olunmuşdur.

Bəzi hallarda məqsəd budaq cümləsinin baş cümləsi əmr ifadə etdikdə o **que** bağlayıcısı ilə baş cümləyə birləşir, hərəkətin məqsədini göstərir və fel subjonctif - də işlənir.

Məs: Je ne te lâche pas que tu ne m'aies pardonné.

Məni bağışlamayınca səni buraxmayacağam.

De peur que, de crainte que bağlayıcıları da məqsəd budaq cümləsində işlənərək cümləyə inkarlıq mənası verir və subjonctif-də işlənən felin qarşısında həmişə ne hissəciyi (explétif) işlənir.

Məs: Le coquin est sous les verrous, et comme on savait qu'il était homme à tirer un coup de fusil à un chrétien pour lui prendre une piécette, nous mourions de peur qu'il ne vous eût tué.

Həmin dələduz həbs olunmuşdur və bir qara qəpik üçün xristianın üstünə tüfəng çəkib öldürməyin ona görə su içmək kimi bir şey olduğunu eşidəndə biz hamımız qorxduq və belə hesab etdik ki, indi o sizi yəqin öldürmüş olar.)

Bu cümlədə işlənən "de peur qu'il ne vous eût tué" məqsəd budaq cümləsinin xəbəri subjonctif-in plus-que-parfait zamanında işlənmiş, Azərbaycan dilinə keçmiş zamanda tərcümə olunmuş və şübhə bildirir.

Nəticə budaq cümlələrində xəbər şəklinin yaxud subjonctif-in işlənməsi budaq cümlənin mənasından ya da bağlayıcıdan asılıdır. Adətən **de manière que, de façon que, de (en) sorte que** bağlayıcılarından sonra xəbər şəklinin (indicatif) zamanları işlənir. Bununla yanaşı əgər nəticədən məqsədə nail olunursa bu bağlayıcılardan sonra subjonctif işlənir və çox vaxt bədii əsərlərdə nəticə budaq cümlələrinin tərkibində biz bu bağlayıcılara **de façon à ce que, de manière à ce que** şəklində rast gəlirik. Məs :

Ou plutôt se laissa tomber sur les planches du tillac, sans prendre même le soin d'arranger ses fers de manière à ce qu'ils lui fussent moins incommodes.)

Yox, daha doğrusu, əl-ayağındakı qandalların ona əziyyət verməsinə məhəl qoymadan özünü göyərtədəki taxtalardan birinin üstünə saldı

Tərcümədən görüldüyü kimi, bu cümlədəki subjonctif cümlənin mənasından asılı olaraq işlənir və Azərbaycan dilinə feli bağlama tərkibi kimi tərcümə edilir.

Nəticə budaq cümləsi "**pour que**" bağlayıcısı ilə də ifadə oluna bilər və budaq cümlədə xəbər həmişə subjonctif zamanlarında işlənir. Bu zaman "**pour que**" bağlayıcısı ilə yanaşı baş cümlənin tərkibində "**trop, trop peu suffisamment, suffisant, il suffit**" sözləri işlənir və baş cümlənin hərəkətinin gərginliyini göstərir. Məs:

Tout en parlant, nous étions déjà assez éloignés de la venta pour qu'on ne pût entendre les fers cheval

Biz danışa-danışa karvansaradan o qədər aralanmışdıq ki, nal səslərini evdəkilərdən heç kim eşidə bilməzdi.

Mon dominicain insista tellement pour que je visse les apprêts du petit pendent bien joli, que je ne pus m'en défendre

Mənim dominikanlım bu "balaca gözəl boğazdan asma"nı görməyimi elə təkidlə tələb etdi ki, boyun qaçıra bilmədim.

Bu cümlədə subjonctif **assez ... pour que, tellement... pour que** bağlayıcıları ilə işlənmiş və baş cümlənin hərəkətini daha da gərginləşdirmişdir. Bu gərginləşmə özünü Azərbaycan dilinə tərcümədə də göstərir.

Şərt budaq cümləsində subjonctif şərt bildirən, həmçinin digər nüansları, belə ki, güzəşt, fərziyyə, müstəsnaqlıq bildirən bağlayıcı ifadələrdən sonra işlənir. Bu bağlayıcılar bunlardır: **à condition que (bu şərtlə ki), pourvu que (təki, gərək, məhz), à moins que, pour peu que (az da olsa), supposé que, à supposer que (fərz edərək ki), au**

cas que (təki) və s. Subjonctif tələb edən bu bağlayıcı ifadələr içərisində **à condition que- bir şərtlə ki və pourvu que- təki, gərək** məhz şərti göstərir və bu şərt bir tələb kimi yerinə yetirilməsi mümkün olan bir faktı ifadə edir. Məs:

J'eus la faiblesse de la rappeler, et je promis de laisser passer toute la bohème, s'il le fallait, à condition que j'obtiensse la seule récompense que je désirais.

Mən yenə zəiflik edib onu yanıma çağırıdım və əgər lazım gələrsə, bütün qaraçıları buradan buraxacağıma söz verdim, ancaq bir şərtlə əvəzində o da məni istədiyim yeganə bir şeylə mükafatlandıraydı.

Bu cümlədə "à condition que" bağlayıcısından sonra işlənən j'obtiensse la seule récompense cümləsindəki subjonctif şərti ifadə etmiş və Azərbaycan dilinə yerinə yetirilməsi mümkün olan tələb kimi tərcümə olunmuşdur.

Tout, monsieur, tout, je lui offris tout, pourvu qu'elle voulût m'aimer encore.

Mən ona hər şey, hər şey üçün söz verdim, təki o məni yenə də sevəydi.

Bu cümlələrdə istər fransız dilində, istərsə də Azərbaycan dilində qoyulan şərt güzəşt ifadə edir.

Subjonctif həmçinin güzəşt budaq cümlələrində **quoique, bien que, encore que, malgré que** bağlayıcı ifadələrdən sonra işlənir və bu bağlayıcılar Azərbaycan dilinə "baxmayaraq ki" kimi tərcümə olunur. Güzəşt budaq cümləsi iki faktın, iki hərəkətin bir-birinə əks olmasını, ziddiyyətini və birinin digərinə güzəştə getməsinə ifadə edir, yəni budaq cümlənin hərəkəti baş cümlənin hərəkətinin reallaşmasına, həyata keçməsinə mane olmasını, lakin güzəştə getməsinə ifadə edir.

Bien que je n'aie pris que peu de leçons, j'en ai assez vu pour comprendre les sublimes beautés du style du prophète et combien sont mauvaises toutes nos traductions .

Nə qədər az dərs aldım da, peyğəmbərin kəlamının ağıla gəlməz gözəlliklərini və həmin kəlamların bizim dilə bir o qədər pis tərcümə olunduğunun şahidi oldum.

Nous ne sommes pas endurants dans la famille des Ledoux, et quoique je n'aie qu'un poignet, il manie encore assez bien une garçette.

Lodulər ailəsində hamı belədir, bizdə hövsələ olmaz, bax, bu yumruq ki, var ha, qatranlanmış ip kimidir, ilişdi ey, qurtardı.

Hər iki cümlədə budaq cümlədə işlənən subjonctif baş cümlənin hərəkətinə əks olsalar da, onun həyata keçməsinə mane olmur, güzəştə gedir. Bu Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş variantda da öz əksini tapır.

Tərzi hərəkət budaq cümləsində subjonctif yalnız "**sans que**" bağlayıcısından sonra işlənir. Bu bağlayıcı özü inkarlıq ifadə etdiyi üçün budaq cümlədəki xəbər inkar formasında işlənir, yəni "**ne...pas**" inkar ədatlarından istifadə olunmur, lakin Azərbaycan dilinə müxtəlif transformasiyalarla verilir.

Quand elle fut entrée dans la manufacture, je vis la fleur de cassie qui était tombée à terre entre mes pieds; je ne sais ce qui me prit, mais je la ramassai sans que mes camarades s'en aperçussent et je la mis dans ma veste.

O, fabriyə girəndə mən həmin akasiya çiçəyinin ayaqlarımın arasında yerə düşdüyünü gördüm. Həmin anda heç özüm də bilmədim ki, mənə nə oldu, ancaq mən yoldaşlarımdan gizlin gülü yerdən götürdüm və onu pencəyimin cibinə qoydum.

Burada «**sans que mes camarades s'en aperçussent**» cümləsi **comment** – necə sualına cavab verir və tərzi-hərəkət budaq cümləsi kimi işlənsə də Azərbaycan dilinə bu cümlə tərzi-hərəkət zərfliyi kimi tərcümə olunmuşdur.

"**Sans que**" bağlayıcısı ilə işlənən budaq cümlə təkcə hərəkətin tərzi deyil, həmçinin nəticə, güzəşt və ziddiyyət də ifadə edə bilər.

Voilà que, d'un petit bois bien touffu et bien sombre, on entend une musique étrange, sans que l'on vit personne pour la faire, tous les musiciens étaient cachés dans le bois.

...budur bizdən qalın və qaranlıq kiçik bir meşədən qulaqlarımıza qəribə musiqi səsi gəlir, ancaq kimin çaldığını görmürsən.

Bu cümlədə işlənən "sans que" bağlayıcısı nəticə budaq cümləsini baş cümləyə bağlayır. Digər bir cümləyə diqqət edək.

La présence de notre hôte semblait le gêner, et une certaine méfiance les éloignait l'un de l'autre sans que j'en devinasse positivement la cause.)

Görünür, o ya qonağın burada olmasından sıxılırdı, ya da ki, səbəbini bilmədiyim nəşə şübhəli bir məsələyə görə bunlar bir - birindən ehtiyat edirdilər.

Bu cümlədəki "**sans que**" bağlayıcısı isə güzəşt ifadə edir.

Beləliklə, bütün bu deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, zərflik budaq cümlələrində "subjonctif" in işlənməsi təkcə budaq cümlənin mənasından deyil, həmçinin bağlayıcılardan da asılıdır. Subjonctif zərflik budaq cümlələrində real olmayan, arzu olunan, güman, fərziyyə bildirən bir hərəkəti ifadə etməklə yanaşı, həmçinin real hərəkəti də ifadə edə bilər.

Bu yuxarıda deyilənlərdən aşağıdakı qənaət hasil edilir:

- fransız dilində zərflik budaq cümlələrində subjonctif müxtəlif modal mənalar kəsb edir və onun budaq cümlədə işlənməsini təkcə modal mənə deyil, həm də üzərində təhlil apardığımız bağlayıcılar şərtləndirir.

- zərflik budaq cümlələrində işlənən subjonctif-in bu və ya digər zaman forması heç də bütün hallarda Azərbaycan dilinə arzu şəklinin zamanı kimi deyil, təsriflənməyən fəl formaları kimi də, bəzən isə müəyyən transformasiya vasitəsi ilə tərcümə edilir.

- fransız dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı bu məqalədə göstərilən xüsusiyyətlərə tərcüməçilər, müəllimlər və tələbələr diqqət yetirməlidirlər.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı 1972
2. İsmayilov B.B. Fransız dilinin kommunikativ sintaksisi. Bakı 1989
3. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis III cild, Bakı 1981
4. Basmanova A.G., Tarasova A.N. Syntaxe de la phrase française. Moskva 1986
5. P.Merime. Seçilmiş əsərləri Şərq-Qərb. Bakı 2008. (Tərcümələr Ş.Zamanıdır, redaktoru prof.B.B.İsmayilovundur)
6. M Grevisse. Le bon usage. Paris 1964
7. G. et R. Le Bidois. Syntaxe du français moderne. Tome I, Paris 1967
8. P.İmbs. Le subjonctif en français moderne. Strasbourg 1953
9. P.Merimé. Nouvelles. Editions du progrès, Moscou 1976
10. R.L.Wagner et J.Pinchon. Grammaire du français classique et moderne. Paris 1962

Use of subjunctive in adverbial clauses in modern French (in comparison with Azerbaijani)

SUMMARY

The article deals with the use of subjunctive in adverbial clauses in modern French, kinds of actions they express and the conjunctions used to link the main sentence with its clauses. The demonstrated have been translated into Azerbaijani for comparison. The author concludes that the use of subjunctives in adverbial clauses depends not only on the sense of the clauses but also on the conjunctions used there. These sentences are translated in Azerbaijani not by the tense forms corresponding to the ones in French.

Summary

Сослагательное наклонение употребляется в разных придаточных предложениях (дополнительных, определительных, обстоятельственных) во французском языке и переводится на азербайджанский не только как сослагательное, а также как повелительное, изъявительное наклонение и неспрягаемая форма глагола

RƏYÇİ: dos.L.Ələkbərova